

LES ADVOCACIONS RELIGIOSES COM A LLENGUATGE DEL TEMPS: L'EXEMPLE DE CONSTANTÍ

Eugeni Perea Simón

Malgrat que l'església de Constantí encara no compta amb una monografia pròpia, aquesta ha generat un bon nombre d'articles i de notes disperses en la bibliografia general o local, les quals podrien ser el primer basament d'un estudi de la parròquia; ultra aquestes referències, també cal considerar l'existència de materials documentals inèdits servats en els arxius diocesà o locals, els quals ajudarien a posar nervi i molla a aquest hipotètic treball.

A la majoria de pobles o nuclis rurals de l'arquebisbat l'edifici més singular i rellevant, el que més història ha generat, sol ser el de l'església parroquial, i d'ací la importància o conveniència d'estudis locals, especialment si hom els relaciona i els encaixa en l'activitat social i econòmica del territori i ho fa a partir d'alguns exemples determinats. Efectivament, la construcció de les esglésies parroquials solen ser fruit d'un interès religiós principal, però sense que aquesta realitat pugui desfermar-se d'una malla on, juntament amb la fe i l'espiritualitat i de manera inextricable, podríem trobar-hi els afers econòmics de la comunitat, la mentalitat, els encaixaments o les rivalitats de les relacions parroquials, el prestigi i l'evolució de les confraries religioses, la recepció o rebuig d'uns corrents artístics, l'anticlericalisme, la utilització dels temples com a fortí de guerra, l'arrel de les festes o el patronatge parroquial segons la voluntat o l'interès dels senyors feudals, etc. Estudiar la parròquia significa, almenys

fins les darreries de l'Època Moderna, visualitzar l'amplitud del món local d'una manera clara i amb tots els seus corrents espirituals i socials, això gràcies a la doble condició de poder temporal i sobrenatural que l'Església exercia en un bon segment de la societat.

En aquest sentit no podem obviar, per exemple, que Constantí era propietat de l'Església de Tarragona i el lloc des d'on es preparava l'entrada de l'arquebisbe a la seu metropolitana⁽¹⁾; residència estiuenca del prelat, i del cambrer, o que la seva gent veïes en molt poc temps enderrocar i reconstruir les seves esglésies⁽²⁾, tot el qual havia d'influir, d'alguna manera, en la vida social de la població i fer solatge en la mentalitat de l'època. També s'ha constatat que a l'entorn d'aquests nuclis curials, històricament, s'ha produït un cert anticlericalisme –cas dels grans monestirs catalans, però també a petits centres eclesiàstics amb força econòmica o d'influència–. És a dir, que en aquestes monografies parroquials segurament que hi trobaríem el batec d'una comunitat en el seu acoblament i ritme en l'univers catòlic de l'època. Definicions com la de Benedetto Croce, quan deia que no hi ha diferència essencial entre la història general i la particular, avui s'han vist revalidades amb els moviments globalitzadors i llurs conseqüències.

Un dels quadres que, dins d'aquest apartat de coneixement de la comunitat parroquial esdevé important estudiar, és el calendari de les seves advocacions religioses, tant pel que puguin significar d'influència o d'establiment cronològic dels ordes religiosos a l'arxidiòcesi, com pel que puguin dir-nos de l'arrelament a l'onomàstica de les persones o de la toponímia.

Per això caldrà, de bell antuvi, escatir quines són les advocacions locals que presideixen els altars de la parròquia i saber el per què del seu patronatge i, a partir de la resposta obtinguda, analitzar la influència o arrelament en el santoral, a les cerimònies, en el calendari festiu o bé la persistència de tot això en l'evolució del temps històric i social.

Les referències bibliogràfiques que conec sobre l'església parroquial de Constantí son prou abundoses i variades com per a poder projectar-nos una primera panoràmica

(1) Les referències que ens dona el canonge Blanch respecte als inicis de la repoblació cristiana del Camp, parlen de Constantí com d'una propietat de l'Església "per sempre", Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església metropolitana i primada de Tarragona*, Transcripció i prologació de Joaquim Icart. Diputació de Tarragona. Tarragona, 1985, v. I, p. 87; durant molts segles Constantí va conèixer la cort reial i la pompa dels eclesiàstics a través de protocols com el de la benvinguda que es donava a l'arquebisbe abans que aquest prengués possessió de la mitra (ibídem, v. II, p. 145); la vila havia de patir les conseqüències de convertir-se en refugi de l'arquebisbe si de cas aquest fugia de Tarragona víctima de persecucions diverses, Emili MORERA, *Tarragona Cristiana*, v. II, p. 544; la població era testimoni sorprès –i possiblement a estones irada pel contrast de les classes socials– de la recepció que es feia als monarques per a sortir després en comitiva vers la capital (ibídem, v. II, p. 591); el palau o l'església esdevindria capella ardent dels prelats (ibídem, v. III, p. 119) o concentració d'autoritats per a actes processionals, com la recepció del braç de Santa Tecla (ibídem, v. II, ps. 20-21), etc.

(2) La primera església de Constantí apareix datada en el segle XIII i va ser destruïda el 1650 per l'exèrcit felipista; la segona fàbrica va ser consagrada el 1668 i la tercera església, l'actual, el 1749.

sobre la història local⁽³⁾), però encara caldria afegir-hi el buidat, de manera sistemàtica, de les fonts documentals que sobre aquesta existeixen a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, en el Capítol de la catedral, etc.⁽⁴⁾, entre d'altres fonts igualment prometedores.

Una font documental imprescindible per a conèixer l'establiment i cronologia de les advocacions religioses d'una parròquia són les actes de visita pastoral que, de manera preceptiva i amb regularitat, havia de fer el bisbe o un seu delegat. En aquests documents i com a preàmbul al que seran els manaments episcopals, el visitador acostuma a relacionar els béns immobles de la parròquia, amb la nominació detallada de capelles i d'altars amb la seva corresponent advocació, etc., de manera que aquests documents esdevenen una veritable guia per a detectar quan s'introdueixen o passen a segon regle, per exemple, unes determinades advocacions religioses.

Pel que fa al segle XVIII i que nosaltres sabem, l'arquebisbe visita pastoralment Constantí en dues ocasions, concretament durant els anys 1734 i 1776⁽⁵⁾.

A l'inventari de la visita de 1734 l'arquebisbe Pere de Copons i de Copons nomina l'altar major –dedicat a sant Feliu màrtir– i nou capelles laterals: Sant Antoni abat, Nostre Senyor Jesucrist, Sant Antoni de Pàdua, Sant Simplicí papa, Sant Isidre, Nostra Senyora del Rosari, Sant Roc, Santa Llúcia i l'advocació de les Ànimes del Purgatori; també parla de les capelles eremítiques posades sota la protecció de Sant Ramon de Penyafort –amb un altar dedicat al sant Rosari– i l'ermita de Sant Llorenç, amb altars dedicats a Sant Isidre i a Sant Tomàs.

Quaranta dos anys més tard, la relació d'advocacions religioses de la parròquia es veu modificada amb la incorporació, a més a més de la nòmina ja citada, de l'advocació

(3) Els treballs més extensos són els de SABATER, *Història de la vila de Constantí, arquebisbat y província de Tarragona*, compaginada per Imp. de F. Arís y Fill, 1888 (red. de 1989); F. CORTIELLA, *Història de Constantí*. Sindicat Agrícola. Constantí, 1981, ps. 120-134; Montserrat DUCH, Anna M. GINÉ: *Constantí*. Cossetània edicions. Valls, 2001. També hi ha un sèrie d'articles força interessants i complementaris –a vegades bàsics– que amplien aquest coneixement històric, artístic o social de l'església constantinenca: sobre arquitectura i art, cf. LIAÑO MARTÍNEZ, E.: *Inventario artístico de Tarragona y su provincia*. Ministerio de Cultura. Madrid, 1983, t. I, ps. 205-209; TRIADÓ, Joan-Ramon: *Història de l'art català*, v. IV (L'època del barroc, s. XVII-XVIII). Ed. 62. Barcelona, 1984, p. 186; CAÑELLAS I ALBERICH, T. (et alters): "Estudi de la planta i de l'arquitectura de l'església de Constantí", *Estudis de Constantí* (EC), 2 (1986), ps. 29-44; VIDAL I SOLÉ, M.: "Notes complementàries sobre l'església de Constantí. Els retaules barrocs i els seus autors", EC, 5 (1989), ps. 131-147; MASSÓ, J.: "Cinc escultures religioses del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona procedents de Constantí", EC, 6 (1990), p. 46; "El taller d'escultura d'Antoni Ochando a Constantí (s. XVIII)" *Missiva*, 12, ps. 2-7. Tarragona, 1995; respecte a temes generals cf. *Full parroquial de Constantí*, núms. 5, 6 i 19 de 1917; en referència a l'ortodòxia religiosa, cf. BLAZQUEZ MIGUEL, J.: *La Inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*. Ed. Arcano. Toledo, 1990; SANCHEZ REAL, J.: "Notas sobre la iglesia de Constantí", EC, 16 (2000), ps. 53-58; ROVIRA I GÓMEZ, S. J.: "Notícia de Constantí (segle XVIII)", EC, 7 (1991), ps. 41-49. Respecte a la sociologia i comportament del clergat; cf. "Actituds de la clerecia de Constantí en el tombant de segle (1880-1900)", EC, 9 (1993), ps. 33-43.

(4) RAMON i VINYES, S.; FUENTES i GASÓ, M. M.: *Inventari dels protocols notariais de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1987, ps. 80-86 i 326-327; RAMON i VINYES, S.; MASSAGUÉS i VIDAL, J.: *Inventari dels llibres sacramentals de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1990, ps. 27-29; RAMON i VINYES, S.; FUENTES i GASÓ, M. M.: *Processos de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*, v. I. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1990.

(5) PEREA SIMÓN, Eugeni: *Església i societat a l'arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII. Un estudi a través de les visites pastorals*. Diputació de Tarragona. Tarragona, 2000, ps. 344-348.

de Sant Cristòfol, de l'Anunciació i la de Sant Tomàs d'Aquino, i per la desaparició dels patronatges de Sant Simplicí papa i de Sant Roc.

En un estudi recent es parla de les advocacions de les capelles de l'església parroquial amb noves variants⁽⁶⁾: en aquest nou rànquing entren la Sagrada Família, el Santíssim, la Puríssima i la Mare de Déu dels Dolors.

El santoral no és estàtic en el món catòlic i les parròquies ho constaten puntualment –més endavant veurem el per què d'aquesta mobilitat santoral-. Aleshores hom podrà preguntar-se sobre la importància de les llistes advocacionals o qüestionar la seva utilitat o interès. És clar que, mirat des del pur àmbit local, aquest coneixement no passaria de simple curiositat, amb influència o no, segons, en el calendari religiós de la parròquia o a l'onomàstica del veïnatge o del territori, però mirat en la perspectiva de l'arxidiòcesis i del món catòlic, a partir d'aquests llistats cronològics podrem veure com evolucionen les advocacions i a què obeïen, com s'imposen i quins són els ordes religiosos que les promocionen d'acord a uns interessos social i de propaganda catòlica molt precisa, etcètera.

Per altra banda, i completant aquesta malla santoral, Constantí és dels pocs pobles que han conservat capelles votives als carrers, representant una altra vessant de cultura i pedagogia religiosa. Totes les capelles dels vials són datades en el segle XIX, llevat d'una que correspon a la vintena centúria, segons l'estudi realitzat per M. A. Cerdà i Sans⁽⁷⁾. Les capelletes conservades fins el dia d'avui corresponen a les advocacions de Sant Cristòfol, de Sant Roc, de la Immaculada, de Sant Antoni de Pàdua, de Sant Josep, de Sant Sebastià, de Sant Vicenç de Paül, de la Mare de Déu del Carme, de la Mare de Déu del Roser, de Sant Isidre, de Sant Llorenç i de Sant Pere. Com podem apreciar en comparar les advocacions d'aquestes capelletes amb les de l'església parroquial, la gran majoria són noves a la vila i corresponen als nous models de promoció santoral i de societat que l'Església fa en una permanent i subtil adaptació a l'evolució de la societat i els seus interessos o exigències. És el cas i exemple de la promoció d'advocacions marianes, com la del patronatge de la Immaculada que Pius IX promulgà el 1854, o la del Carme, relacionada amb la presència de les germanes terciàries descalces instal·lades al poble a partir de 1877; Sant Josep pren un protagonisme singular a partir de 1661, com a exemple de la bona mort i, més tard, com a model de paternitat i d'estructura familiar; Sant Vicenç de Paül, l'altra nova advocació, és fruit del segle XVIII, lligada a les Conferències, al Santíssim Sagrament i a les missions –a Reus l'orde s'instal·la el 1758–; Sant Sebastià és una advocació molt antiga a Catalunya, però a Constantí no apareix fins el segle XX, lligada a Sant Roc i a la prevenció o curació de pandèmies o dolències.

(6) DUC, Opus cit., p. 69.

(7) CERDÀ I SANS, M. A. (et altres): "Les capelletes votives dels carrers de Constantí", EC, 3. Ajuntament de Constantí (1987), ps. 7-31. El costum de construir capelles votives distribuïdes pel terme o nucli urbà és antiga –la Grècia clàssica ja ho feia amb culte a les seves divinitats- i el catolicisme sovint ho ha fomentat com una pràctica pietosa i alhora pedagògica de la religió; a vegades aquestes capelles prenen forma definitiva –com és ara el cas de Constantí o de Reus, per citar dos exemples propers-, però en ocasions també n'instal·laven de manera provisional amb motiu d'alguna celebració extraordinària, aleshores però, fets amb estampes o petites imatges o capelles portàtils, com hem vist en alguns pobles del Priorat, *Lliure Poble de Porrera*, Edició a cura de P. Anguera i J. Milà. Ajuntament de Porrera (1985), p. 68. Cf. també OLESTI I TRILLAS, Josep: *La imatgeria religiosa als carrers de Reus*. Recull d'Estudis Històrics. Reus, 1993.

En aquest sentit també m'agradaria apuntar algunes relacions o pistes entre aquestes advocacions i l'onomàstica de Constantí. El patronímic més antic que coneixem és el de Sant Llorenç, que Amigó data en la primera meitat del segle XVI, seguit de Sant Ramon, l'any 1692 i, en el segle següent, de Sant Bartomeu; ben arrelats a la toponímia local, aquest autor també parla de Sant Antoni, de Sant Cristòfol, de Sant Isidre, de Sant Joan, de Sant Josep, de Sant Pere, de Sant Pol i de Sant Vicenç⁽⁸⁾.

QUADRE DE LES PRINCIPALS ADVOCACIONS RELIGIOSES DE CONSTANTÍ

Àngel de la Guarda	Sant Ignasi de Loiola
Ànimes del Purgatori	Sant Isidre
Anunciació, l'	Sant Jaume
Immaculada, la	Sant Joan
Mare de Déu de la Gràcia	Sant Joaquim
Mare de Déu del Carme	Sant Josep
Mare de Déu del Roser/Rosari	Sant Llorenç
Mare de Déu dels Dolors	Sant Lluís Gonzaga
Mare de Déu de la Llet	Sant Miquel
Natzarè de N. S. Jesucrist	Sant Pau
Puríssima Concepció	Sant Pere
Sagrada Família	Sant Ramon de Penyafort
Sant Antoni abat	Sant Roc
Sant Antoni de Pàdua	Sant Sebastià
Sant Bartomeu	Sant Simplicí papa
Sant Crist	Sant Tomàs d'Aquino
Sant Cristòfol	Sant Vicenç de Paül
Sant Felip	Santa Bàrbara
Sant Feliu	Santa Llúcia
Sant Francesc Xavier	Santíssim

Aquest quadre d'advocacions el podríem representar a través la següent gràfica de tendències:

Sants	23 (57'5% respecte al conjunt)
Marianes	7 (17'5%)
Cristològiques	3 (7'5%)
Àngels	3 (7'5%)
Santes	2 (5%)
Ànimes	1 (2'5%)
Altres	1 (2'5%) .

Mitjançant aquest resum veiem molt més destacada la devoció popular als sants que no pas a les centrals del cristianisme, tals com són les relacionades amb Crist i Maria, i que l'Església intentà de reconduir a partir de concilis com el de Trento, però

(8) Ramon AMIGÓ: *Els topònims del terme municipal i del poble de Constantí*. Inst. d'Est. Tarraconenses "Ramon Berenguer IV". Tarragona, 1968.

Vista de l'Altar Major. (Foto Sabaté Fiestras)

sense aconseguir-ho. Aitals resultats no difereixen bo i res de les mitjanes obtingudes per l'arquebisbat de Tarragona durant el segle XVIII⁽⁹⁾, la qual cosa comportarà un determinat tipus de pràctica religiosa molt més reflectiva, d'intercessió –la que inspiren els sants– que no pas directa com les que irradien les advocacions cristològiques sostingudes pels evangelis.

Afinant encara més l'anàlisi d'aquesta estructura i distribució d'advocacions del calendari, hom s'adonarà que amb l'espectre d'aquest patronatge els constantinencs resten protegits de manera individual des del naixement –advocacions marianes–, fins a la mort i el més enllà –advocacions d'ànimes, marianes, sant Josep–, passant per la protecció personal o col·lectiva, vetllant per les collites, contra les tempestes o plagues, etc.: Sant Sebastià, Sant Llorenç, Sant Bàrbara...

I ara, què en podríem deduir de tots aquests llistats de sants que trobem a la vila de Constantí, però que amb tota seguretat coincidirien amb les d'altres parròquies o arquebisbats? Les advocacions religioses d'una parròquia cal dividir-les en dues tipologies: les de patronatge que s'imposen en el moment de la creació de la parròquia, les quals solen ser inamovibles al pas del temps i, en segon lloc, les que obeeixen a fets conjunturals, com és l'amenaça d'epidèmies, a la protecció de les collites, a la salut personal o col·lectiva, etc. En la mesura que aquests factors conjunturals es modifiquin, també canviarà l'advocació. Com a exemple, només cal que vegem com s'imposa Sant Sebastià o Sant Roc, que són els principals protectors contra pestes i malures; o la

(9) PEREA, *Església...*, ps. 344-347.

Celebracions el dia del Sant al carrer de Sant Vicenç. (Foto Sabaté Fiestras)

Jocs per la quitxalla. (Foto Sabaté Fiestras)

importància que en un altre temps va tenir Santa Anna en relació als cereals, o Santa Llúcia per la vista, Sant Antoni abat pel bestiar o tot un cor d'intercessors especialistes en medicina, dietètica o salut.

Atenent aquesta evolució, canvis o introducció d'advocacions, el primer que es dedueix és una religiositat aconduïda i acoblada a interessos d'ordes religiosos, que promocionen i escampen les advocacions arreu del món catòlic com un sistema d'assentament i de prestigi en la cúria i en el poble, amb possibilitats d'explotació econòmica, de control social, etc. Constantí n'és un bon exemple, i en aquest sentit només cal compulsar l'aparició de les advocacions amb la propaganda catòlica del moment: les advocacions marianes del Roser –batalla de Lepanto, s. XV– o del Carme –ordes carmelites, sobretot a partir del s. XIX–; Sant Josep i la Sagrada Família i la promoció familiar que els papes faran a l'època contemporània, etc.

Una altra de les sumes que trobem en aquestes relacions advocacionals són l'adaptació dels patrons a les necessitats laborals, agrícoles o comercials de la vila, necessitats sanitàries, protectores i de salvaguarda de les collites, dels oficis, del transport o del comerç. Cada advocació religiosa té una especialització taumatúrgica, intercessora, funció social, etc.

Quan les circumstàncies que van fer posar-se sota la protecció d'una d'aquestes advocacions canvien, aquesta acaba per relegar-se i oblidar-se empesa per un nou model. Per això l'estudi de les visites pastorals de l'arquebisbat ens descobreix com, ara i adés, algun visitador es troba amb qualche imatge a la qual se li ha canviat l'atribut distintiu de la particular advocació mariana –un escapulari, per exemple–, fent-la així inidentificable o confusa per al poble, o bé que l'escultura ha estat retirada del culte perquè el seu titular havia estat desplaçat per un altre de més prestigi... D'aquesta manera no és estrany que, finalment, algunes de les imatges religioses acabin essent confuses, com intueixo que passà –per citar un cas local– amb l'escultura d'un sant de Constantí guardat en el Museu Arqueològic de Tarragona, que Massó creu identificar amb la representació de sant Pere, la qual podria correspondre a sant Simplicí papa, que antigament havia tingut culte a la vila⁽¹⁰⁾.

En resum, les advocacions religioses d'una parròquia acaben essent com fragments de llenguatge del temps i ens tradueixen el tipus de veneració, les pors, la mentalitat, l'economia d'una parròquia... És a dir, l'univers mental de les persones en una època concreta.

(10) MASSÓ, "Cinc escultures..."